

Bruno Latour Pandora's Hope: Essays on the Reality of Science Studies. Harvard University Press. 1999. 352 pages.

למן המאה השבע-עשרה לפחות, אנחנו במערב מהרהרים ב"בעיה של הידע" שנתפסת כבעיית התאמה בין מציאות אובייקטיבית העומדת כשלעצמה לבין המציאות הסובייקטיבית של החשיבה, התרבות והשפה. צורותיו השונות של הדואליזם – סובייקט ואובייקט, אמונה ועובדה, אנושות וטבע, אידיאולוגיה ומדע – צומחות מתוך אותה תצורה בסיסית ופער בלתי-ניתן לגישור שתצורה זו יוצרת בין כל אותם תוצרים של הסובייקטיביות האנושית ובין מה ש"נמצא שם". דורות של פילוסופים הפכו והפכו באפשרות של התאמה זו, ורבים הגיעו למסקנה כי בעיית הידע מובילה בסופו של דבר לספקנות: אין לנו כל דרך לדעת כי הידע שלנו משקף מציאות חיצונית כלשהי הנמצאת שם. עם זה, הם לא ניסו להיפטר מהדואליזם כנקודת-מוצא, מתוך אמונה שאת ההבחנה בין המלה לבין הבריאה, ובין אפיסטמולוגיה לאונטולוגיה, יש לשמר בכל מחיר.

הטענה המרכזית של ברוננו לאטור, טענה המחברת בין הטקסטים בספר, היא כי השמים לא יפלו אם ניפטר מהדואליזם ההומניסטי. אכן, רבות מן הבעיות שהעסיקו פילוסופים במשך דורות נעלמות בדרך זו, ואחרות נהפכות לנגישות למחקר אמפירי. לדוגמה, בפרק המבוסס על מחקר-שדה עם מדעני קרקע באמזונס, לאטור מוריד את בעיית ההוראה (problem of reference) הקלסית אל קרקע המציאות תרתי משמע. אם אפיסטמולוגים ופילוסופים של הלשון התפלמסו על האפשרות לגשר על התהום הפעורה בין המילים לבין הדברים שאליהם המילים מתייחסות, הנה לאטור טוען כי הצגת הבעיה בצורה זו נועדת מראש לכישלון. אין אנו נתקלים אף פעם בספירות טהורות של מילים ובדברים חסרי משמעות, אלא בשרשרות אינסופיות של מתווכים. כל מתווך – מדגם, מכשיר, טקסט – מקשר בין הנייד יותר, המתוקנן יותר והמופשט יותר לבין המקומי והפרטיקולריסטי יותר. מדעני תורת הקרקע אינם מטרידים את עצמם בשאלה אם הידע שלהם מתאים למציאות עצמאית, מכיוון שהמילים שהם משתמשים בהן כבר קשורות בסדרה של קשרים, עוברות דרך גרפים, מכשירים, מדגמים של אדמה ואפילו דרך רצפתו של יער-הגשם. אבל ניתוח מעין זה אפשרי רק אם נבין שמתווכים אלה אינם או דברים או מילים, אלא שבכל נקודה בשרשרת יש להם תכונות של שניהם.

דילמה נוספת שבאה על פתרונה כאשר אנו מפרקים את הדואליזם היא הקונפליקט שאינו ניתן לפתרון הידוע בשם "מלחמות-המדע" (science wars), שעל-פיו אקדמאים שמרניים הגיבו על מה שהם תפסו כהתקפה על המדע ועל הרציונליות על-ידי הקונסטרוקטיביזם החברתי ולימודי התרבות. בפרקים העוסקים ב"מלחמה" זו ובשורשיה ההיסטוריים, לאטור מראה כיצד הקונפליקט הוא תוצאה של הדואליזם המשותף של שני הצדדים. נקודת-המוצא הדואליסטית כופה עלינו לראות את הידע או כדבר העומד בהתאמה למציאות עצמאית או כהכנה חברתית, אבל לא כשניהם יחד. אולם אם נתייחס לדברים גם כמוכנים וגם כאובייקטיביים, כאובייקטיביים על-סמך היותם מוכנים, נוכל להעריך את הקשרים בין אובייקטים לבין הקשרים ספציפיים היסטוריים וחברתיים מבלי למסמס את חוזקם ואת האובייקטיביות שלהם.

העמדות המנוגדות במלחמות-המדע הינן יעילות רק כעמדות במאבק שנועד לקבוע

למי יש נגישות לאמת שהינה עצמאית מכל פרספקטיבה אנושית. שני הצדדים אינם מקדמים אותנו בהבנה של הפרקטיקה המדעית, שבה ארטיפקט יכול להיות למציאות אובייקטיבית ולהיפך.

אף-על-פי שלאטור אינו הראשון שהצביע על האינ-מוצא שבדואליום ההומניסטי, תרומתו היא בקישור של החלופה שהוא מציע בדין-וחשבון קוהרנטי אל הפרקטיקה המדעית. עבודתו מהווה מחקר-שדה אמיתי בפילוסופיה. לשם כך, לאטור מספק גם כמה וכמה מושגים חדשים על-מנת לתאר את הישויות בעלות התכונות של סובייקטים ואובייקטים שנשארות נפרדות בלקסיקון הקלסי של מדעי החברה. במקום לדבר על מהויות, או על דברים שהינם עצמאיים ביחס למה שאנחנו אומרים עליהם, לאטור משתמש במושג proposition (הנחה/הצעה) של וויטהד (Whitehead) על-מנת להראות שהטיב המרומז והבלתי-שלם של ההנחה, במובן המקובל, הינו דרך יעילה לדבר על מהויות אמיתיות. נוסף על כך הוא משתמש במושג factish (fact+fetish) על-מנת להתגבר על הבחירה המוטעה בין דברים שקיימים באופן עצמאי ביחס אלינו לבין דברים שאנו מקרינים עליהם משמעות סובייקטיבית טהורה.

ספר זה צועד בעקבות כתיבתו המוקדמת של לאטור אך מתקדם צעד גדול קדימה בכך שהוא מראה כיצד הפרספקטיבה שלו מצרינה את הבסיס לתוכנית מחקר שהופכת לקוהרנטי את מה שהסוציולוגיה הדואליסטית מטשטשת. מסיבה זו אני מאוכזב, אך לא מופתע, שלאטור דבק בגישתו החידתית בכל הקשור לשיטה הסוציולוגית. הוא מספק ביקורת מקיפה על השיטה הסוציולוגית הנתפסת כמסבירה את המדע, הידע והמציאות כהבניה חברתית או כייצוגים קולקטיביים. לטענתו, אין עולם חברתי כשלעצמו שהוא המקור למשמעות שאנחנו נותנים לעולם החומרי חסר-המשמעות. אבל המסקנות האונטולוגיות של לאטור אינן מוציאות, ולמעשה הן מעשירות, סוציולוגיה שתנסה להסביר את הפרקטיקות של סוכנים חברתיים במונחים של מיקומם ביחסים מובנים. מצער לראות כי לאטור רואה גם את זה כפעולה מובהקת של ניפוץ אלילים מודרנית, שנופלת לתוך ההבחנה ההומניסטית בין עובדה ואמונה ומשתמשת בראשונה על-מנת להוקיע את האחרונה. כתוצאה מכך, הוא דוחה כל שיטה שתאפשר לו לענות על השאלות הסוציולוגיות שהוא עצמו מציב, כגון שאלת המקורות החברתיים של השקפת-העולם הדואליסטית. אני מוצא כי הסוציולוגיה של המדע, או סוציולוגיה בכלל, יוצאת קוהרנטית יותר ועוצמתית יותר ברגע שאנחנו חושבים על המושגים הבסיסיים של הבניה חברתית, ידע, משמעות ומציאות, על-פי המלצותיו של לאטור.

דניאל ברסלאו

אוניברסיטת תל-אביב